

Kruppa Tamás

MENTSÉG A RENDI JOGOK ÉS A VALLÁS VÉDELMEBEN

Bocskai István ismeretlen levele Európa protestáns fejedelmeihez

Bocskai István kezdettől fogva a címben idézett két okot jelölte meg, ami miatt élére állt annak a mozgalomnak, amely II. Rudolf császár és a prágai udvar ellen bontakozott ki.¹ Régóta ismert az a kiáltvány, amelyben az európai közvéleményhez fordulva részletesen is feltárta azokat a sérelmeket, amelyek az uralkodó elleni lázadáshoz vezettek. A most közlésre kerülő dokumentum további érdekes és nem tanulság nélkül való adalékul szolgál az uralkodó elleni jogos lázadásnak Bocskai környezetében gondosan kidolgozott argumentációjához.

A néhány oldalas irat a vatikáni levéltár Borghese fondjában található,² ahol nagy mennyiségű, a Bocskai szabadságharcra vonatkozó jelentést, leveleket találhatunk. A datálatlan irat azért keltette fel érdeklődésemet, mert retorikája, érrendszerre több ponton is igen nagy hasonlatosságot mutat a fentebb már említett, először a Magyar Országgyűlési Emlékek XI. kötetében kiadott latin nyelvű kiáltvánnyal, amelynek teljes magyar fordítása 1965-ben jelent meg.³ Rendkívül jellemzőek ugyanakkor az eltérések is. A továbbiakban a két irat egyezéseit és eltéréseit veszem sorra.

Az MOE-ben megjelent *Kiáltványt* Európa uralkodóinak címezték, míg ez a másik, az általunk közölt *mentség* Bocskai apológiája a protestáns fejedelmekhez és uralkodókhoz. Ez utóbbi hangvétele személyesebb, amit talán a választott közönség, a lázadó Bocskai hitsorsosai, indokol. A *Kiáltvány* a múltból hozott példák bőséges idézésével, a nyugat-európai olvasóközönség által ismert propugnaculum képet felhasználva próbálja bemutatni azt a nagy áldozatot, amelyet a magyarok hoztak a kereszténység védelmében.⁴ Mindez arra szolgál, hogy drámai fordulattal a világ elé tárja: ezt a védőbástyát nem a török vagy a tatár, hanem saját választott ura, a Habsburg dinasztia készül lerombolni.⁵ A katolikusok elve-

¹ Az okokról máig a legjobb összefoglalás MAKKAJ László, *A Habsburgok és a magyar rendiség a Bocskai felkelés előestéjén*, Történelmi Szemle, 1974, 155–182.

² Archivio Segreto Vaticano, Fondo Borghese III. Vol. 128, (számozatlan).

³ *Magyar Országgyűlési Emlékek XI.* közzétette KÁROLYI Árpád, Bp., 1899 (Magyar Történelmi Emlékek III), 169–184. Magyar szöveg: *Magyar történelmi szöveggyűjtemény. 1526–1790*, I-II, szerk. SINKOVICS István, Bp., 1965, 285–300.

⁴ SINKOVICS, 286–287.

⁵ SINKOVICS, 287–288.

temültsége, a kegyencek és az uralkodó, akit személyében is durván támad,⁶ valamint tanácsosai magyargyűlölete és cinizmusa, sőt vallástalansága az oka, hogy a magyar rendek, nem bírván tovább a háborúk terhét és a saját uralkodójuk által rájuk bocsátott rabló katonaságot, végül fellázadtak. További példák felsorolása – így Illésházy, a Mágóchy, a Homonnay család, természetesen Bocskai, és a többi főnemesi család üldözése⁷ – után következik az ünnepélyes tiltakozás, protestáció. Mivel a *Kiáltvány* szerzőinek a legsúlyosabb bűn, a felségárulás alól kellett tisztázniuk a szabadságharcot, és megszerezniük a külföld rokonszenvét és támogatását, igen gondosan meg kellett válogatniuk azokat az érveket, amelyek igazolhatóvá tették lázadásukat. Nem véletlen, hogy a legsúlyosabb argumentumot a természetjogban, amelyre a korszak apológétái és teoretikusai előszeretettel hivatkoztak, a vis vim repellere possit, azaz erőszakot erőszakkal meg lehet torolni, római jogban gyökerező elvében találták meg: „Kijelentik tehát Isten és az egész keresztény világ előtt, hogy utolsó lehetetükig védekezni fognak a király zsarnoksága ellen, mert a természetjog szerint ezt még az oktalan állatoknak is szabad a veszélyben.”⁸ Nem hiányzott természetesen a hazai közönség előtt ismert érv, a magyar nemesség sarkalatos jogait tartalmazó Aranybulla, pontosabban annak ellenállási záradékára történő hivatkozás sem. Bibliai példák szintén a sérelmek súlyát hangsúlyozták, és a lázadás jogosságának alátámasztására szolgáltak.⁹

Szövegünk érvelési technikája, amint arra fentebb már utaltam, szükségszerűen más. Nem hiányoznak persze a hasonlóságok, az a rész például, amelyben Rudolf császár zárkózott életmódjára utal, akiről a magyarok azt sem tudják, él-e vagy meghalt, szóról-szóra megtalálható a *Kiáltványban* is,¹⁰ és megtalálhatjuk a magyarokat sújtó háborús terhekkkel, vagy a híres XXII. artikullussal kapcsolatos sérelmeket is.¹¹

Már a szöveg felütése világossá és egyértelművé teszi azonban mind az érvelést, mind a mondandót illető különbséget. Bocskai a protestáns fejedelmekhez fordulva a lelkiismeret szabadságát, a vallásháborúk korának egyik legtöbbet hangoztatott elvét hangsúlyozza, ami a magyarokat feljogosítja arra, hogy védekezzenek: „Isten akaratóból minden erőnkkel, leleményünkkel és hatalmunkkal az igaz hit és a haza szabadságának védelmére, amit mindenki köteles lelkiismerete parancsára [kiemelés tőlem, K. T.] megtenni, fegyvert kényszerültünk ragadni a császár, a mi királyunk ellen...” Ennek szellemében hiába keresünk tételes utalást rendi jogokra, mindössze két bibliai példára, a Makkabeusokra, illetve Péter apostolra bukkanunk. Nagyon érdekes azonban, hogy a szövegünk által hivatkozott bibliai hely nem Pétertől származik: „Szent Péter apostol azt mondta, hogy inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint a császárnak, megadni a császárnak,

⁶ SINKOVICS, 289.

⁷ SINKOVICS, 294–297.

⁸ SINKOVICS, 298.

⁹ SINKOVICS, 288.

¹⁰ SINKOVICS, 289.

¹¹ Szövegét magyarul vö. SINKOVICS, 266–268. Szerepéről KÁROLYI Árpád, *A huszonkettedik artikulus (1604: XXII. törvénycikk)*, Bp., 1889.

ami a császáré, Istennek, pedig ami Istené.” Igen ismert evangéliumi helyről van szó. „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és az Istennek, ami az Istené.” Ezt Jézus mondta akkor, amikor a farizeusok a császár elleni lázadással próbálták megvádolni: Luk 20,25 vagy Mt 22,21. Rejtély, hogyan követhetett el ekkora hibát a szöveg szerzője, mert ezáltal saját, és a felkelők tudatlanságát, műveletlenségét leplezi le a nagyvilág előtt. A mondat első felének nem találtam pontos megfelelőjét a Szentírásban, a szöveg talán a rómaiakhoz írt levélnek arra a híres helyére utal, amely a korai újkorban az uralkodó és az alattvalók viszonyát illető polémiák egyik legfontosabb hivatkozási pontja volt, és amelyet mind a katolikus, mind a protestáns tábor teoretikusai felhasználtak a hatalom iránti engedelmesség illetve az engedetlenség igazolására. A kérdéses hely (Róm 13,1) a következőképpen hangzik: „Mert nincs hatalom, csak az Istentől, ami van, azt Isten rendelte”. A szentírási helyek által kijelölt gondolatmenetet folytatva a szöveg a lázadás nyilvánvaló okát a *Kiáltványnál* sokkal egyértelműbben a vallás üldözésében jelöli meg, amikor az engedelmség felmondása miatt a császárt teszi felelőssé, aki megpróbálta az igaz Isten szolgálatától eltéríteni és arra kényszeríteni a magyarokat, hogy bálványokat imádjának. Az argumentáció nem nélkülözhet a történelmi példát: a jogos ellenállás közelmúltból hozott érveként János Frigyes szász választót, a Schmalkaldeni Szövetség egyik vezetőjét idézi fel, aki 1547-ben, a schmalkaldeni háborúban a császár ellen vezette a szövetség haderejét. A háború hátterében a központi hatalom és a partikularizmus ellentéte állt, a harcot azonban, mint ismeretes, vallási jelszavakat a zászlóra tűzve vívták meg.¹²

E rövid áttekintés végén szót kell ejteni a szöveg születésével és datálásával kapcsolatos nehézségekről. Az irat olasz nyelven íródott, nem túl jó helyesírással, amely alapján feltételezhető, hogy szerzője, illetve fordítója nem volt született olasz. Már a cím – copia, azaz másolat – is arra utal, hogy a szöveget valamilyen másik nyelvből, talán latinból fordíthatták. Gondolatmenetének, szövegének néha szó szerinti egyezései alapján úgy tűnik, hogy megszületése nem függetleníthető az 1605. áprilisában Szerencsen közzétett, fentebb bőven idézett *Kiáltványétől*. Ez esetben szerzőjét és talán fordítóját is abban a körben kell keresnünk, amely Bocskai köré tömörülve a szellemi muníciót adta a császár elleni propaganda-háborúhoz. Ezt látszik alátámasztani az *Apológia* is, amelyet a Bocskai párti pro-

¹² Újabbban a francia minta szerepét hangsúlyozta TÓTH István György, *Bocskai István fejedelelem és a katolikus egyház*, Történelmi Szemle, 47(2005), 1–14. 1606. június 16-án született még egy irat, amely azoknak a – főleg jezsuiták által megfogalmazott – vádaknak és rágalmaknak a cáfolatául íródott, amelyek szerint Bocskai és követői arianusok, alig különböznek tehát a mohamedánoktól, akik ellen akkor már több mint tíz éve folyt a háború. Vö. RÉVÉSZ Kálmán, *Bocskai István apológiája*, Protestáns Szemle 18(1906), 304–309. Az *Apológiát*, amely csak 1608-ban jelent meg nyomtatásban Bártfán, illetve Hanauban, azért nem vontam be az összehasonlító vizsgálatba, mert a „rövid védő irai” érvelése, tematikája jelentősen különbözik a kiáltványétól és az itt közölt iratétól. Megszületése azonban arra figyelmeztet, hogy a német közvélemény, mert elsősorban a birodalom lakóihoz szólt, a szoros kapcsolat ellenére milyen kevésbé ismerte a magyarországi viszonyokat, illetve érzékletesen áruklodik arról a magyarellenes udvari propagandáról, amely már Báthory István lengyel királyt is arianizmussal vádolta meg. Az *Apológiáról* legújabbban vö. LUKÁCS Olga, *Bocskai Apológiájának néhány elméleti kérdése = Emlékkönyv Tőkés István kilencvenedik születésnapjára*, szerk. ADORJÁN Zoltán, Kolozsvár, 2006, 598–611.

testáns prédikátorok írtak válaszul a vezetőjüket arianizmussal meggyanúsító vádakra.

Ami a datálást illeti; a címzés órára pontosan jelöli meg az időpontot és a helyet, amikor és ahol zászlót bontott a szabadságért folytatott harc. Ezzel nyilván a harc jelentőségét, amely méltó az örök emlékezetre, szándékozták hangsúlyozni. Az irat azonban jóval később született, mert szót ejt a törökkel kötött kényszerű egyezségről. Az 1605. év novemberében a rákosi mezőn Lala Mehmed szerdár átadta a szövetséget, és egyúttal a vazallitást jelző uralkodói jelvényeket Bocskainak, köztük egy koronát, aki azt, mint köztudott, ajándékként fogadta csak el.¹³ Ezért a szöveg a találkozó, amely egyértelműen jelezte a felkelés függőségét a Portától, után születhetett. Ennek tudható be nem túl meggyőző magyarázkodása, amely szükséges rosszként állítja be a felkelőknek a törökkel kötött szövetségét, hogy tudniillik ez által egy még nagyobb veszélyt, az igaz vallás eltírását hártották el. A török szövetség kényes kérdése nem szerepel a *Kiáltványban*, mivel az az áprilisban összehívott szerencsi gyűlés alkalmával született. További különbség, hogy szövegünk nagy teret szentel Giacomo Belgioioso felső-magyarországi főkapitány kassai viselt dolgainak, illetve a templomfoglalás után a kassaiak Prágába indított sikertelen követségének.

A két szöveg hasonlósági és eltérései újabb adalékul szolgálhatnak ahhoz a régió húzóó vitához, amely arról szól, hogy Bocskai, illetve köre mennyiben használta fel Kálvinnak a zsarnokölés jogosságát illető érvelését, és mennyiben tekintett el tőle. Az előző véleményt Benda Kálmán képviselte, aki azt állította, hogy a zsarnokkal szembeni ellenállásról megfogalmazott kálvini tan korszerű ideológiai fegyverrel látta el a rendi törekvéseket, illetve, hogy Bocskaiában öltött testet az az istentől küldött szabadító, akiről Kálvin beszél az *Institutióban*.¹⁴ Benda Eckhardt Ferencel vitatkozva fejtegette ki véleményét, aki tanulmányában a Bocskai felkelés államfelfogásának középkorias, ideológiájának rendi gyökereit hangsúlyozta.¹⁵ A most közlésre kerülő szöveg mindkét véleményhez további érveket szolgáltat. Nem található ugyan meg benne a zsarnokkal szembeni ellenállás kálvini gondolata, de a lelkiismeret szabadságának modern, a kiáltványban nem hangsúlyozott lutheri érve igen, és az is világosan kiderül, hogy ennek védelme feljogosít a fegyveres ellenállásra. Bocskai és köre tudatosan érvel kétféle módon a két szövegben, az érveket a hallgatóságnak megfelelően megválogatva. Ezek alapján elmondható, hogy az ellenállás jogalapjának megteremtéséhez mind a hagyományos, középkori örökséget, mind a reformáció szellemi hagyatékát felhasználta.

¹³ *Bocskai kíséretében a Rákosi mezőn*, közreadja CSONKA Ferenc és SZAKÁLY Ferenc, Bp., 1988, 62–152.

¹⁴ BENDA Kálmán, *A kálvini tanok hatása a magyar rendi ellenállás ideológiájára*, Helikon, 1971, 326, 328.

¹⁵ ECKHARDT Ferenc, *Bocskay híveinek közjogi felfogása = Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére 1933. október 7*, Bp., 1933, 133–141.

Az igaz vallás és lelkiismeretük szabadságának védelmében fogtak fegyvert a császár ellen. Ez az írás azért készült, hogy számot adjon a felkelés igazi okairól, mivel arról különböző hamis hírek keringenek. 32 éve élnek a jelenlegi császár uralma alatt, aki elődeitől eltérően semmire sem becsüli a magyarokat, üldözi vallásukat, és titkos háborút visel ellenük az elpusztításukra. 1604-ben a császár kinevezte Giacomo Belgioiosót Kassára, aki a katonaságot felhasználva elfoglalta a templomot, elűzte a prédikátorokat és helyükre jezsuitákat hozott. Amikor ebben az ügyben a város követséget menesztett Prágába, ott egy régi törvény szövegét mutatták meg nekik, amely szerint Luther követőit máglyára kell vetni. Ezt a törvényt még akkor hozták, amikor az igaz vallás hívei még kevesen voltak, és titokban működtek. A magyarok sérelmeik ellenére, amelyeket írásban is benyújtottak, kérve a császárt és Mátyás főherceget, hogy távolítsák el a rossz tanácsosokat, tovább szolgálták az uralkodóházat, amely azonban továbbra is elpusztításukra törekedett. Belgioioso továbbra is üldözte a vallást, és pusztította a nemesek birtokait; végül megelégedvén az elnyomatást, úgy döntöttek, hogy megszabadulnak a babilóni fogságból, és inkább Istent szolgálják, mint a császárt. Példaként Júdás Makkabeus és Szász Frigyes élete szolgált. Jól tudják, mit jelent a pogány törökkel kötött szövetség, de ők legalább nem törnek életükre, nem fenyegetik családjukat és vallásukat. Isten és Jézus Krisztus a tanú, hogy kizárólag szabadságuk védelme érdekében ragadtak fegyvert.

ASV Fondo Borghese III. Vol. 128, számozatlan

Copia della scusa fatta dal signor Bogikai con li principi christiani della sua religione, et rebellione, qual lui cominciò allì 15 ottobre 1604. in dì de venere un' hora avanti giorno nella campagna di Diveszeck¹⁶ in Ungheria Superiore¹⁷

Poichè per volontà d'Iddio noi con tutte le nostre forze ingegno, et potere per difendere la vera fede, et libertà della patria, come ogn'uno per conscientia è in obligo di fare siamo stati forzati addoprar l'arme contro l'imperatore nostro re, et patrone sendoci messi a rischio di combattere con li suoi soldati: sappiamo che pe'l nostro mondo vien narrata questa nostra fattione in diversi modi, et forse molti che non fanno la vera cagione di detta nostra fattione li vano meschiando dentro diverse cose, che non sono vere, et per ovviare a queste false oppinioni, quali sono contro'Iddio habbiamo risoluto con questa nostra poca scrittura rettificar al mondo la vera causa che ci ha forzati con le lachrime agl'occhi far questa deliberatione.

Vedendosi dunque noi Ungari esser sottoposti a diverse nattioni forrestiere et la nostra nattione propria delle altre molto mal trattata anzi del tutto reppudiata, della qual cosa, et giusta causa ne chiamiamo Dio Padre immortale, et il nostro signore Giesù Christo per testimonio, avanti'l quale ogn'uno havrà da render conto il giorno del giuditio di quanto havrà fatto in questo mondo. Però state attenti per intender bene la causa che ci ha forzati difendersi da tante malevolenze invidie et inimicissime insidie, et rovina che ci soprastava.

¹⁶ Diószeg eltorzított neve.

¹⁷ A szöveget eredeti írásmódban hagytam, az ékezeteket azonban az érthetőség miatt, ahol hiányzott, pótoltam.

Saprete dunque voi altri precipi christiani, come avanti questo 32 anni de nostra libera volontà et con gravissime nostra spese creassimo quest'imperatore nostro re ponendoli la corona in capo, come anco per avanti habbiamo fatto a suoi antecessori Massimiliano et Ferdinando felice memoria de quali possiamo dire con vera verità che siamo stati governati non solo come veri re, ma come proprii et veri padri; così al presente havendo veduto esser tenuta in così poco conto la nostra nazione, anzi del tutto strappazzata, la patria dessolata, la nostra religione, qual è la luce del vero evangelo, perturbata, et quasi del tutto scacciata per difension della quale più volte per avanti habbiamo notatto nel proprio sangue, et Iddio sa con quanto nostro dispiacere hora si siamo messi con l'arme in mano per difendere la nostra libertà, poi che l'imperatore non volse ascoltare le nostre lamentationi ricorressimo con li nostri pianti a Dio Onnipotente et venutoci a memoria come nelli tempi passati li precipi mettevano tutte le loro facultà in poter dell'arme loro, spargendo anco il proprio sangue in difesa, et augmentatione della nova religione. Accortissi che questo non era altro ch'un principio di volerci tirrare a una secretta guerra et destruggerci del tutto, come procurremo, et faremo noto a tutta la christianità perchè causa siano anco stati amazzati diversi christiani per conto di questi romori.

Saprete dunque come l'anno 1604 fu dall'imperatore mandata per capitano generale in Ungheria Superiore un signor Giacomo Barbiano conte di Belgioiosa nominato, et dal detto imperatore fu comandato a noi d'accettarlo per nostro governatore, qual arrivato alla città metropoli di Cassovia cominciò con inganno far alloggiar certa cavalleria Vallonna nella detta città con grandissimo disgusto, et libertà de cittadini quali ancorche giornalmente si lamentassero delle violenze fategli da detta soldatesca non li volse mai rimediare anzi di là a poco tempo vi fece venir ancora la cavalleria allemana ordinaria delli confini et tutti insieme li fece entrare nella città, et mescili tutti in ordinanza serorono tutti li passi delle contrade alli cittadini, quali erano dolenti circondati in mezo, et mentre questa soldatesca stava in quest'ordine, con autorità d'una patente di sua maestà prese per forza la chiesa principale della città, et cominciò scacciare quelli predicanti che insegnavano la vera religione, et luce de christiani, et in luoco di quelli constitui alcuni giesuviti ministri dell'Antichristo et non contento di questo, vedendo che le cose non andavano secondo il desiderio suo, scrisse all'imperatore che gli dovesse mandare una patente di plenipotenza con autorità, che lui havrebbe piantata la fede cattolica per tutte quelle parti, et havuta la detta patente cominciò voler metter in essecutione la sua opinione, così vedendo li cittadini che il detto Belgioiosa andava estirpando tutti li ordini, et disciplina di Luthero mandarono subito ambasciatori all'imperatore a Praga supplicando li volesse ordinare accio che l'essercitio del vero evangelo non fosse perturbato, ma liberamente lasciato come prima era stato già molti anni. A quelli ambasciatori fu risposto che dovessero vedere un'articolo, qual già gran tempo fa fu fatto da un vescovo insiemme con alcuni fratti et altre persone ignoranti, quali havevano più degl'epicuri et avari, che di prudenti, et huomini dotti, come si conveniva in simili cose. Così li detti ambasciatori se ne ritornarono senza esser stati ascoltati dall'imperatore. Et quanto a quell'articolo, fu da quelli, che già gran tempo cominciavano sentire la vera luce dell'evangello reppudiato, ma perche in quel tempo la maggior parte de nostri antecessori erano ancora nelle tenebre del pappia et caricati fin al collo de pretti et fratti fecero confirmare il detto articolo stante che li nostri veri christiani erano pochi et anco per il pericolo che li soprastava in quelli tempi della nova religione et vera luce; perché quell'articolo conteneva, che tutti li lutherani dovessero esser abbruggiati, et scacciati con confisca-

tione del loro beni, quali dovevano ad altre persone, et che a tutti fosse libero d'offender li detti in tutto quello che li piaceva senza esser puniti d'alcun castigo qual tumulto è quello che si sfoca al presente, et messo in essecutione essendo noi stati gran tempo co'l nostro vivere in pazienza come fece il popolo d'Israel et perché non si volessimo sottoporre a quella ingiusta dimanda ci fu minacciato di farcelo fare per forza con ferro e foco, insieme con altri simil flagelli et così nella prima dietta che si fece fu conscoltato, et conosciuto quest'esser l'ultima rovina de tutti noi altri dichiarissimo dimandar da novo dall'imperatore et arciduca Matthias, a quali con ogni riverenza, et humiltà facessimo sapere queste nostre perturbationi in scritto et a bocca pregando per l'amor d'Iddio l'imperatore et prencipe, che per ovviare a diversi mali consigli che si cominciavano de mutatione, et altri inconvenienti, et romori, che potevano succedere non volesse comportare che fossimo strappazzati contra la nostra libertà di questa maniera, pregando anco per la misericordia di Dio, che ne volesse anco mantenere la promessa fede, come conviene a un vero, et fedel re verso suoi popoli che facendo questo havrebbe quettato tutti questi tumulti da quali non si poteva aspettar altro ch'una secreta guerra d'infideltà. Ma l'imperatore et prencipe hanno ritrovato sempre certi mezi da differire questo negotio con tutto ciò noi non habbiamo mancato di usare ogni fedeltà di nostro re d'Ungheria, havendo secondo la nostra possibilità messo insieme denari fuori delle nostre proprie borse lasciato dessolar li nostri beni con altri gravissimi danni ne perciò il Belgioiosa restava de molestare la nostra religione co'l pigliarsi le nostre chiese, et beni contra ogni ragione dove vedendo questo solennemente protestassimo che per l'amor d'Iddio ogni persona vogli haverci per iscussi poiche si vedeva la nostra mala trattatione ma perciò nessuno voleva haver misericordia di noi conoscendo che ultimamente saremmo stati messi sotto il giogo di Babilonia, per qual causa si risolvessimo di voler difender con l'arme la nostra religione vera secondo il santo apostolo Pietro, qual dice che dobbiamo piùosto obedire a Dio ch'agl'huomini et dare all'imperatore che conviene all'imperatore et a Dio quello ch'è d'Iddio: et poiche l'imperatore ci ha presi si in disgratia et mancato della fede che ci haveva promesso in volerci levare dal vero servitio d'Iddio con farne andare le cose fatte de legno della chiesa che non fu ordinata da Dio, se deliberassimo ultimamente di voler più tosto patir la morte, et morir come veri christiani, et fuggire da una città all'altra che consentire, considerando poi la nostra lingua materna non ponete servire in niun'altra parte del mondo et che fra tanto le nostre case sarebbono bruggiate, et li nostri beni del tutto dati in preda de nostri nemici si risolvessimo tutti unitamente de volersi difendere con le nostre arme, come per essemplio del Maccabeo, et del duca Friderico di Sassonio, qual per difesa della sua religione prese l'arme contro l'imperatore Carlo quinto, havendo ancora noi la medesima causa con la patria tutta disgustata da altre rattioni et il Belgioiosa con la sua pratica non lasciava andar alcuna delle nostre suppliche avanti Sua Maestà Cesarea ne tan poco sono state vedute dal proprio imperatore non che avesse dimandato di noi come conviene a un vero, e giusto re verso suoi vassalli di maniera che noi non potevamo sapere certo se lui fosse vivo o morto.

Perciò voi prencipi christiani non vi maravigliate ne tan poco havrete dispiacere alcuno, se noi cerchimo di volersi volentieri liberare dalle tirranie de'Romani, dalle quali desideriamo star lontani et de duoi mali ci soprastanno elleger il minore, così preghiamo per la misericordia di Dio, et per l'amore morte del nostro signor Giesù Christo quelle povere persone che in questi nostri tumulti fossero state amazzare overo patito qualche danno ci vogliamo perdonare, poiche certo questo non è successo per

causa nostra spiacedone nelle viscere del core de alcuni huomini da bene quali per molti anni si sono affaticati, et nelle occasioni sparso il sangue in difesa della nostra patria et ch'habbiano in ricompensa convenuto patir la morte con altri diversi danni sia de che nation esser si voglia, et in particolare quelli della Slesia ch'erano della nostra relligione pregando tutti li potentati, et altri prencipi christiani non vogliono dar la colpa a noi de tanti mali. Quanto poi alla tregua, che noi habbiamo fatto alcuni capitoli con li Turchi nissuno li voglia pigliar in mala parte pregando tutti per l'amor d'Iddio essendo ancora noi così ben christiani et battezzati nel nome di Christo qual ci ha liberati dal peccato come gli altri che nissuno voglia tenere che questo sii successo per dubio della fede, perche certo noi potevano far altramente dicendo il proverbio che non si deve mai voltar le spalle al suo nemico, et più tosto buttar una suppa avanti il cane che lasciarsi mordere. Noi sappiamo benissimo che li Turchi sono come canni arrabbiati che desiderano sempre di succhiare il sangue de christiani, ma considerato ch'hoggi o dimane fossimo andati contra li nostri nemici dall'altra parte n'havrebbe surligliate et abbruggiate le nostre case, co'l far schiavi le nostre moglie et figlioli, quali doppio Iddio, sono le più care cose ch'habbiamo. Et poi in verità ch'intende bene queste cose vedrà ch'havessero maggior danno da quelli nostri nemici intrinsechi che dalla gente barbara come per essemplio si potrà vedere con tutto ciò si lasciamo tirraneggiare a loro piacere purchè ci havessero lasciati vivere liberamente nella nostra vera relligione havendo l'esperienze de quelli che sono sottoposti al poter de Turchi. Et che noi habbiamo messo tutte le nostre forze et facultà veramente solo per difesa della nostra libertà ne chiamiamo testimonianza da Dio immortale insieme con il nostro signor Giesù Christo, avanti il quale il dí del giuditio ogn'uno havrà di render conto de quanto havrà fatto in questo mondo, et a lui raccomandiamo il tutto. Così speriamo che questa nostra esecuzione sarà bene, et giustamente intesa. Con qual fine desideriamo a tutti li buoni et veri christiani felicità et bona fortuna.

Stephanus Bogikay con tutti li suoi adherenti

Tamás Kruppa

EXCUSE DEFENDING ESTATE RIGHTS AND RELIGION

Bocskai István's Unknown Letter to Protestant European Monarchs

The Hungarian estates led by Stephen Bocskai wanted to justify their revolt against the Anti-Protestant measures and the centralizing policy of Emperor Rudolf II's government in several documents addressing international audiences. Related literature had known of two Latin pamphlets, the *Kiáltvány* (Manifesto) and the *Apologia*, while recently a third source was discovered, which provides exciting additions to the arguments – mainly targeting the international Protestant public – used in the two pamphlets. This further clarifies that Bocskai and his court drew equally on the medievalish, typically Hungarian estate ideology and Luther's modern principle of the freedom of conscience in their arguments to provide a legal foundation for the resistance.

